

... o spotřebě

Užili jsme svátečního hodování a teď momentálně je nám zaujatost pro nově nabyté kozačky a svetry, tranzistory a televizory trochu směšná a zároveň trochu trapná. Domácí idyla nám právě začala jít na nervy, takže většina z nás snad s úlevou uvítala návrat do normálního života a k zaujetí pro jiné věci, než všechny ty spotřebiče, husy, cukroví, parády a ostatní nákupy všeho druhu.

To vše by svědčilo o tom, že je právě vhodná doba vzájemně se utvrzovat, že jsme odpůrci konzumního pojetí života, že spařovat ve spotřebě věci smysl života je jednak odporne a nudné a jednak zcela cizí našemu socialistickému názoru. Mohli bychom se přitom dovolávat svědectví četných autorů ze zemí, kde konzumní společnost více či méně realizuje (český čtenář již zná Ericha Fromma, Galbraitha, Stuarta Chase). Přesvědčivě dokazují, že konzum spotřebních předmětů sám o sobě nečiní život šťastnějším a že tam, kde se samoučelná spotřeba klade na první místo společenského žebříčku hodnot, vyvíjejí se lidé jednostranně a vlastně zmraženým způsobem, takže dochází k postupnému eliminování humanistických ideálů a k deformaci mezilidských vztahů.

Existuje také u nás reálné a aktuální nebezpečí vzniku oné jednostranné konzumní orientace? Bude mít u nás růst spotřeby také ony destruktivní účinky na mezilidské vztahy a povede ke ztrátě ideálu všestranného rozvoje člověka?

Je samozřejmé, že na tyto otázky neexistují jednoduché odpovědi. A přitom jsou to velmi aktuální a naléhavé otázky, neboť nová soustava řízení si klade za cíl právě prostřednictvím rostoucí spotřeby vytvářet stimuly k racionálnímu rozvoji ekonomiky. Prosažování principů i realizace nové soustavy proto jaksi samy sebou přináší nebezpečí přílišného vyzdvihování otázek konzumu a soustředění pozornosti právě na ně.

Nicméně tvrdím, že ve všech nebezpečí, jež nám v současné době hrozí, je nebezpečí přílišného konzumu nejméně vážným nebezpečím.

Především úroveň takové spotřeby není u nás zdaleka na takové úrovni (a zřejmě ještě delší dobu nebude), aby bylo třeba se obávat, že spotřeba se stane samoučelnou, že lidé budou dávat přednost stále novým a novým nákupům spotřebních předmětů před jinými životními hodnotami, jaké mohou být např. volný čas, pobyt v přírodě, odstraňování sociální nerovnosti atd.

Přítomnou snahu o vysokou životní úroveň nelze v žádném případě kvalifikovat jako hypertrofii konzumu. Jezdit autem je pohodlnější a rychlejší než jezdit tramvají, biftek je lepší než špekáček a šaty z Domo módy jsou lepší než oděv z bazaru. Vázím si teplé-

ho a pohodlného bytu, možnosti trávit dovolenou na sluníčku umoře, při vaření oceňuji, že robot za mě zadělá těsto nebo oškrábe brambory a dokonce i to, že mi přitom hraje tranzistor. Dovolují si dokonce vyjádřit chválu elektrickému kartáčku na zuby (z NDR) a zubní pastě Colgate (z Tuzexu). Fetišizují tím konzum? Jsem proto zmaloměšťáčetlý, přetechnizovaný, jednostranně vyvinutý a přitom nešťastný — nekulí odcizený člověk?

Nalézt dělicí čáru mezi spotřebou, která je nezbytnou nebo „rozumnou“, a spotřebou, která je „přebytečná“ nebo „destruktivní“, je myslím téměř nemožné, i když lze oba póly demonstrovat jednoznačnými případy. Ale je auto ve městě, kde nefunguje veřejná doprava, přepychem nebo nutností? Lékař vám potvrdí, že chutnější potraviny jsou zpravidla také hodnotnější.

Přítom je jasné, že nejrůznější potřeby lidí nevznikají z jejich vlastní hlavy nebo z jejich lidské přirozenosti (s výjimkou biologických potřeb), ale že jsou výsledkem složitého společenského procesu, v němž pravděpodobně rozhodující úloha náleží výrobě. Potřeby — rychle se přepravovat v prostoru, dohovorit se s někým na druhém konci města, sledovat doma vzdálený sportovní zápas nebo nosit průsvitné punčochy mohly vzniknout až tehdy, když výroba poskytlá takové výrobky, které tyto potřeby uspokojují. Avšak jakmile jsou všechny tyto statky v masovém měřítku někde vyráběny, nabývá tato nově vzniklá potřeba jakýsi autonomní život, nelze ji prostě „zrušit“ nebo dostat zpět do láhve, jako zlého ducha ve známé pohádce. Stačí dokonce, že kdesi ve světě se určitý předmět, který uspokojuje nějakou potřebu, vyrábí. Tato potřeba se rozšíří rychlostí blesku i do těch míst, kde vůbec ještě neexistují podmínky takové potřeby uspokojovat. Učené se tomu říká „demonstrační efekt“.

Jestliže se někdo v našich podmínkách vzdá (po dobu několika let) vyšší životní úrovně proto, aby získal vzdělání a mohl tak vykonávat práci, která ho těší, pak je taková volba jistě správná a z hlediska lidských hodnot velmi kladná. Avšak nedělejme z nouze čtnost! Neboť pouze proto, že zdaleka nejsme bohatou společností, musí člověk stát před volbou studia **nebo** konzumu. Při trvalém nedostatku, věčných frontách, nutnosti věnovat neúměrné úsilí obstarávání věcí, si nelze představit možnost rozvoje člověka a vůbec hodnotných mezilidských vztahů v **masovém** měřítku.

V podmínkách ne příliš vysoké úrovně spotřeby a při velmi silně působícím demonstračním efektu nám myslím daleko spíše hrozí nebezpečí toho, že lidé budou malicherní a závistiví, že se bude nebezpečně rozmáhat úsilí „vyskočit“ z více nebo méně uzavřeného kruhu své determinovanosti a šikovně „přelstít“ poměry, najít „zkratku“ k blahobytu a vyšší životní

úrovni, a to treba i veľmi nevybiravými spôsobmi.

Tyto neduhy nezaničujú ani na základe programového zhrnutia se konzumu ako cieľa, ale predovšetkým — a snad pouzou tým — že úrovne spotreby celých spoločností natolik vzrastú, že se konzum stane **samozejmosťou**. Teprve pak budú mať reálny smysl úvahy o hierarchii spoločenských cieľov a hodnot a bude možné vecne diskutovať o tom, zda plody ďalšieho ekonomického rústu majú byť pouzity na rozvoj kultury a sportu nebo na pomoc chudým zemím nebo na cestovní ruch nebo na zachování přírodních krás země. Pak se stane naléhavým problémem, jak uspořádat společnost tak, aby si každý mohl zvolit svou vlastní variantu. Teprve v sýté společnosti, ve které zanikne každodenní pachťení po běžných potřebách, vzniknou skutečně lidské problémy — vztahů mezi přáteli, manželské vztahy a vztahy rodičů a dětí, problémy spojené s tvůrčí prací všeho druhu; poměry k umění — a také vznikne nebezpečí konzumní, přetechizované společnosti na úkor všestranného rozvoje jednotlivce.

Student, 3. ledna 1968

Gustáv Husák Staršie výročie a nové nádeje

Tohto roku budeme spomínať mnohé udalosti, ktoré v rozpätí 20—50 rokov podstatným spôsobom ovplyvnili život a osudy našich národov, stali sa súčasťou našej národnej a štátnej tradície. Je to príležitosť pre rozmyšľajúcich ľudí hľadať v spleti faktov a činiteľov vývinov niť našich národov, zmysel „českej otázky“ i „slovenskej otázky“, zmysel i podstatu spoločného československého štátu. Nechceme si dejiny zjednodušovať, preto skúmame náš vývin od etapy k etape, ten zložitý zápas národných, triednych a politických síl, skúmame, čím ktorá etapa v svojom súhrne prispela k nášmu rozvoju a čím ho brzdila, ktoré prvky našu spoločnosť poznačili v dobrom i zlom, slovom, chceme sa poučiť z vlastných i cudzích skúseností. I dieťa sa časom učí, že oheň páli a voda chladí, ruža vonia a hnoj zapácha. Nahromadená ľudová a národná skúsenosť takisto rozoznáva pozitívne a negatívne prvky v politickom a verejnom živote. Vie, že sloboda človeka i národa bola po stáročia vzývaná, vybojovávaná a zase ohrozovaná, že útlak — národný, triedny či mocenský — vyvolával pocity krivdy a nenávisť i vôľu po jeho prekonaní. Český a slovenský národ — a v ich rámci zase vykorisťované triedy — si ťažko vybojovávali svoje miesto na slnku. Kofko ráz sa v našich dejinách volalo po utváraní takých vzťahov medzi ľuďmi, „ktorých základom sú pravda, spravodlivosť a mravnosť“, ako to pred vyše 100 rok-

mi formuloval Marx v Stanovách I. Internacionály. Tento zápas o slobodu osobnú i národnú, za odstránenie útlaku nacionálneho, sociálneho i politického je najcharakteristickejšou črtou našich dejín a tvorí základ našich demokratických a revolučných tradícií. Priviedlo naše národy k socialistickej ceste v presvedčení — ako to povedal koncom svojho života Palmiro Togliati — že „socializmus je zriadenie, kde pracujúci majú tú najširšiu slobodu a tí sa fakticky, organizovane zúčastňujú na riadení celého spoločenského života...“

Demokratizmus je imamentnou súčasťou veľkej myšlienky socialistickeho usporiadania spoločnosti, i keď sa v praxi na to často zabúdalo. Známý je Leninov výrok: „Tak ako si nemožno predstaviť, že by víťazný socializmus neuskutočnil úplnú demokraciu, nemôže sa proletariát pripraviť na víťazstvo, ak nevedie všeobecný systematický a revolučný boj za demokraciu.“ I dejiny nášho revolučného hnutia, antifasisťického pohybu, Slovenského národného povstania a zápas po oslobodení nám ukazujú, ako v znamení širokého ľudového demokratizmu, konkretizovaného politicky, nacionálne i sociálne, sa prebojovávala progresívna cesta našich národov a iba tak mohla získať masovú podporu ľudových vrstiev. Komunistické hnutie sa obracalo na „obyčajného občana“, na pracujúceho človeka, na pokrokového človeka. Kritizujúci nedostatky buržoázneho poriadku zapalovalo mysle a srdcia ľudí programom vyššieho stupňa slobody osobnej i národnej, programom sociálnej spravodlivosti. Spoločenská prax v boji za slobodu i po oslobodení utvrdzovala princíp revolučného demokratizmu, na ktorom sa obnovoval náš štát, na ktorom víťazili ľudové masy, na ktorom sa upravovali aj nové vzťahy medzi našimi národmi.

Nezaškodí si to pripomínať. V ďalšom vývine mali sme nesporé úspechy a napredovanie, ale aj vážne nedostatky a deformácie. Bolo by hlúpe byť slepý na pravé či ľavé oko, nevidieť jedno i druhé. Najvážnejšou našou slabinou v priebehu rokov bolo konkrétne uplatňovanie princípu demokracie v širokej škále spoločenskej praxe, ktoré viedlo k deformovanej praxi spoločenských inštitúcií, k ich byrokratizácii, k narušeniu vzťahov medzi vedúcimi a vedenými, medzi vrchnosťou a občanom, s komplikáciami v oblasti politiky, ekonomiky, kultúry i nacionálnych vzťahov. Boli ľudia, ktorí by nedbali vládnúť metódami detskej škôlky; to vodenie za ručičku, drže sa, detičky, povrazu, lebo zablúдите, na to sa nepýtaj, to ešte nerozumieš, počkaj až budeš veľký, a ak nebudeš počúvať, potrescem ťa. Hovorí sa, že sme vyspelý štát. Logicky z toho vyplýva, dúfam, že sme aj vyspelí, dozrelí a kultúrne ľudia a občania, vyspelé a kultúrne národy. Z toho treba vyvodit' závery pre celú spoločenskú prax. Dnešný európsky človek chce vedieť, o čo v jeho štáte ide, chce tomu rozumieť, chce do toho hovoriť,